

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ СИНДРОМУ ГІПЕРАКТИВНОСТІ
У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ»**

Виконала:
студентка KorOs1-M20z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Олійник Тетяна Анатоліївна

Керівник:
Вержиковська О.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Докучина Т.О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СИНДРОМУ ГІПЕРАКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ.....	7
1.1. Гіперактивність як предмет медико-психолого-педагогічного дослідження.....	7
1.2. Особливості поведінкових порушень у дошкільників з порушеннями інтелекту.....	13
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СИНДРОМУ ГІПЕРАКТИВНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	29
2.1. Методика констатувального етапу дослідження.....	29
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	35
Висновки до другого розділу.....	43
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЯ СИНДРОМУ ГІПЕРАКТИВНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	45
3.1. Основні підходи до корекції синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту.....	45
3.2. Методика корекції синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту.....	52
Висновки до третього розділу.....	64
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	72
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема відхилень у розвитку та поведінці дитини набуває все більшої актуальності в сучасній спеціальній психології та корекційній педагогіці. У дослідженнях, присвячених епідеміології синдрому гіперактивності, відзначається широкий діапазон показників розповсюдженості цього порушення в дитячій популяції, зокрема серед дітей із порушеннями інтелекту синдром констатується у 40 % (Ю. Бистрова, Л. Вавіна, А. Колупаєва, О. Романчук). Такий показник епідеміології відображає наявність різних методологічних підходів до дослідження синдрому гіперактивності.

Існує багато підходів до вивчення синдрому гіперактивності, проте єдиної концепції психопрофілактики, діагностики, корекції цього розладу до сьогодні немає.

Наукові передумови вивчення синдрому гіперактивності в дошкільників з порушеннями інтелекту розроблено з позицій психологічного, медичного та педагогічного підходів. Медичні аспекти проблеми вивчалися Л. Журбою, Д. Ісаєвим, В. Ковальовим, А. Лічко, І. Марценковським, Л. Чутко, Ю. Шевченко; психологічні – С. Коробко, О. Крукеницька, Л. Руденко, О. Романчуком; педагогічні – О. Бевз, О. Меленчук, В. Панок, Н. Піддубна, Т. Сак та ін..

На сьогодні накопичено достатньо теоретичних і емпіричних даних з проблеми синдрому гіперактивності. Проте, недостатньо розробленими залишаються стандартизовані критерії і технології психолого-педагогічної діагностики синдрому гіперактивності в дошкільників з порушеннями інтелекту. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки психодіагностичного комплексу для виявлення властивих синдрому гіперактивності проявів у дітей цієї категорії, а також педагогічного для проведення корекції синдрому гіперактивності у них.

Особливого загострення дослідження гіперактивності в дітей з порушеннями інтелекту набуває стосовно дошкільного віку, що обумовлене високою частотою звернень за психолого-педагогічною допомогою в цьому віці з означеною проблемою. Гіперактивність остаточно діагностують лише в молодшому шкільному віці, проте, чим раніше буде виявлено це порушення, тим ефективнішим буде застосування методів корекційного впливу на дитину (Н. Березіна, Н. Лученко, А. Обухівська, О. Романчук, В. Синьов та ін.).

Незважаючи на дослідження синдрому гіперактивності в галузі спеціальної психології та педагогіки, можна констатувати, що досліджень синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту на сьогодні ще недостатньо. Актуальність і недостатня розробленість вище зазначених питань зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи магістра **«Особливості корекції синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту»**.

Мета дослідження полягає у визначенні основних методів психолого-педагогічного вивчення та розробці методики корекції синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту.

Об'єкт дослідження: гіперактивність як поведінковий прояв у дошкільників з порушеннями інтелекту.

Предмет дослідження: методику вивчення та корекції синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту.

Гіпотеза дослідження: система психолого-педагогічного впливу на покращення поведінки у дошкільників з порушеннями інтелекту сприятиме підвищенню рівня їхньої подальшої адаптації та соціалізації.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми гіперактивності як поведінкового прояву у дошкільників з порушеннями інтелекту.

2. Емпірично вивчити прояви синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту.

3. Розробити методику корекції синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту.

Методи дослідження: - теоретичні: теоретико-методологічний аналіз і зіставлення інформації з загальної та спеціальної психолого-педагогічної та медичної наукової літератури, узагальнення та систематизація теоретичних даних – з метою визначення стану розробленості проблеми та перспективних напрямів її вирішення;

- емпіричні: спостереження, бесіда, анкетування, методики спеціальної психолого-педагогічної діагностики, констатувальний і формувальний експерименти – з метою з'ясування особливостей синдрому гіперактивності, розповсюдженості його типів у дошкільників з порушеннями інтелекту; кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження. Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр Полонської міської об'єднаної територіальної громади» Хмельницької області.

Теоретична значущість полягає в здійсненні теоретико-методологічного аналізу проблеми гіперактивності як поведінкового прояву у дошкільників з порушеннями інтелекту.

Практичне значення полягає у емпіричному вивченні проявів синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту; розробці методики корекції синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту.

Апробація результатів дослідження. Основні результати кваліфікаційної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Особливості корекції

синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту».

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

ВИСНОВКИ

Теоретико-практичне вивчення особливостей корекції синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту дало змогу сформулювати такі висновки.

Синдром гіперактивності фіксується в дітей, які мають стійкі та невідповідні їх віку симптоми неуважності, гіперактивності та імпульсивності. Синдром гіперактивності пов'язаний з порушенням саморегуляції, для якого характерна зміна когнітивної функції, дефіцит уваги та гальмування.

Причинами та механізмами розвитку синдрому гіперактивності з позицій різних наукових теорій є: специфічні особливості будови і функціонування структур мозку, переважно з боку префронтально-стріато-таламо-кортикальних структур (нейрофізіологічна теорія); зміна концентрації нейромедіаторів (нейромедіаторна теорія); сукупність ген-факторів, що відповідають за патогенез і ступінь тяжкості клінічних проявів, що обумовлює необхідність врахування взаємодії ендо- і екзогенних чинників у структурі патогенезу (генетична теорія); вплив пре-, перинатальної та ранньої постнатальної патології (медико-біологічний підхід); недостатня сформованість функцій регуляції, програмування і контролю психічних процесів, що забезпечуються лобними відділами головного мозку (нейропсихологічна теорія); особливості психомоторного рівня реактивності, що призводять до неспецифічних форм реагування (дизонтогенетична теорія); вплив соціальних чинників на розвиток синдрому гіперактивності, передусім, стилю сімейного виховання (соціально-психологічні теорії).

зміни в емоційній сфері дитини з порушеннями інтелекту визначаються як ступенем і своєрідністю інтелектуального недоліку, так і соціальною ситуацією розвитку, і в першу чергу - якістю корекційно-освітнього процесу. Є необхідність більш глибокого вивчення зони найближчого розвитку

емоційної сфери при порушеннях інтелекту, що дозволить підвищити ефективність корекційної допомоги. Емоції дитини з порушеннями інтелекту виражають не тільки особливості мотивів поведінки, але й відіграють важливу роль в їх реалізації.

Розвиток вищих почуттів передбачає поєднання емоційного та інтелектуального компонентів психіки. Слабкість інтелектуальної сфери гальмує розвиток вищих почуттів. Лише вчасна корекційна допомога, спрямована на розвиток інтелекту і формування духовних потреб, сприяє розвитку вищих почуттів і забезпечує їм провідну роль.

Порушення емоційного розвитку дітей з порушеннями інтелекту стосуються й їх здатності тим чи іншим чином висловлювати свої переживання. Такі діти мають ряд особливостей: недостатньо виразна міміка і пантоміміка, інтонаційне збіднення мовлення поєднується з обмеженим запасом слів, що позначають різні емоційні стани. Особливі труднощі розумово відсталі діти відчувають при необхідності висловити складні, суперечливі переживання, що нерідко призводить до неправильної поведінки.

Надзвичайно важливу роль у вивченні емоційного розвитку дітей з порушеннями інтелекту відіграє усвідомлення того, наскільки такі діти можуть уявити емоційний стан іншої людини відповідно до їх міміки та пантоміміки. Здатність дитини з порушеннями інтелекту усвідомити переживання іншої людини залежить від вміння поставити себе на місце іншої людини, а також є характеристикою глибокого емоційного світу такої дитини.

Проблема порушень поведінки дітей з порушеннями інтелекту носить міждисциплінарний характер. Дослідження в галузі спеціальної психології та педагогіки показали, що у дітей порушення поведінки є результатом первинного недоліку та визначаються особливостями їх особистісної сфери. Вони мають різну клініко-психологічну структуру. Зміни в емоційній сфері дитини з порушеннями інтелекту визначаються як ступенем і своєрідністю

інтелектуального недоліку, так і соціальною ситуацією розвитку, в першу чергу – якістю корекційно-освітнього процесу. Відзначається гіперактивність, агресивність, конфліктність, тривожність, опозиційні реакції, що найчастіше зустрічаються серед поведінкових порушень у дітей з порушеннями інтелекту. Поліморфний характер структури синдрому гіперактивності, варіативність його проявів у дітей з порушеннями інтелекту обумовлюють необхідність подальших досліджень у даному напрямку.

Методика вивчення синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту включає наступні етапи: 1 етап. – спостереження за дитиною з метою виявлення симптомів синдрому гіперактивності; 2 етап. – опитування батьків та вихователів з метою встановлення симптомів синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту; 3 етап. – графічна методика М. Панфілової «Кактус», яка дозволяє виявити особливості психоемоційного стану дитини; 4 етап. – проєктивна методика Кольоровий тест Люшера, яка спрямована на дослідження особистості та заснована на суб'єктивній перевазі стимулів кольорів.

Аналіз констатувального етапу дослідження показав, що майже в однієї третьої частина дошкільників з порушеннями інтелекту виявлена наявність симптомів синдрому гіперактивності, оскільки у цих дітей виявляються агресивні прояви, тривожність, страхи, демонстративність поведінки, а найголовніше – імпульсивність та тенденція до вивільнення рухової активності. Конфліктні ситуації вдома призводять до поведінкових та емоційних розладів, депресивних станів дошкільників з порушеннями інтелекту, зокрема, діти з синдромом гіперактивності набагато гірше адаптуються в нових обставинах, більш вразливі до дії негативних стрес-факторів. Для того, щоб сприяти гармонійному розвитку особистості дошкільників з порушеннями інтелекту, покращити їх емоційний стан, знизити рівень тривожності, згладити негативний вплив інтелектуальних порушень і синдрому гіперактивності на процес соціалізації дітей, необхідно проводити корекційну роботу, спрямовану на поліпшення взаємин з

оточуючими, створення довірливих відносин, відчуття підтримки з боку близьких людей і почуття захищеності.

Ігрова та образотворча діяльності мають велике значення в плані корекції негативних поведінкових та емоційних станів у дошкільників з порушеннями інтелекту з синдромом гіперактивності. Гра та малювання, ліплення, аплікація, конструювання – це творчий акт, що дозволяє дошкільникам з порушеннями інтелекту з синдромом гіперактивності відчувати радість звершень, бути самим собою, вільно висловлювати свої почуття і переживання. Корекційна робота з розвитку емоційної сфери дошкільників з порушеннями інтелекту з синдромом гіперактивності у процесі ігрової та образотворчої діяльності повинна бути систематичною й цілеспрямованою. Вона повинна сприяти розвитку позитивних емоцій та подоланню страхів, тривожності й депресивності. При корекції синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту ми будемо ґрунтуватися на підходах поведінкової теорії та сімейних систем, оскільки саме вони сприятимуть ефективній організації поведінки дитини та залученню до роботи батьків та вихователів.

Методика корекційної роботи з дошкільниками з порушеннями інтелекту з синдромом гіперактивності включає наступні блоки: корекційний і консультативний. Корекційний блок спрямований на застосування комплексної корекційної програми, яка являє собою комплекс корекційних психолого-педагогічних технологій, спрямованих як на роботу з дитиною з синдромом гіперактивності, так і на роботу з батьками, вихователями та всіма зацікавленими особами. Підібрані корекційні технології при цьому спрямовані на всі сфери особистості з метою цілісного, всебічного розвитку дошкільників з порушеннями інтелекту, оскільки синдром гіперактивності є складним порушенням та зачіпає всі сфери людського життя. Консультативний блок включає проведення систематичних консультацій з батьками, вихователями, психологами, адміністрацією відповідної дошкільної установи. Першочерговим завданням даного блоку є

інформування батьків та вихователів про проблему, про те, які можуть бути її причини та наслідки. Під час інформативних бесід слід визначати взаємини між дітьми та батьками, вихователями, фіксувати некоректні стилі взаємодії з дитиною з синдромом гіперактивності та негативний вплив, що перешкоджає її гармонійному розвитку. Важливим завданням є навчити батьків і вихователів адекватним способам сприйняття гіперактивної дитини, ефективним, позитивним способам взаємодії з нею, розумінню ситуації, пов'язаної з синдромом гіперактивності у дитини. Корекція буде дієвою лише тоді, якщо і батьки і вихователі будуть активно брати в ній участь. З цією метою необхідно розробити конкретні рекомендації для корекційного педагога, батьків та вихователів.

Корекція синдрому гіперактивності у дошкільників з порушеннями інтелекту повинна охопити всі складові запропонованої методики. Дотримання спеціалістами та батьками відповідних рекомендацій щодо організації діяльності гіперактивної дитини з порушеннями інтелекту дошкільного віку в подальшому підвищує результативність усієї системи корекційної роботи. За умови комплексної роботи корекційного педагога, психолога, батьків та вихователів можна розраховувати на значне покращення стану дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевз О. (2006) Гуманістична педагогіка і психологія як основа підтримки підтримки особистості в освіті США. *Педагогіка і психологія*, 6, 107–114.
2. Березіна Н., Лунченко Н. & Обухівська А. (2013) Психологічна служба і ПМПК системи освіти (2012 – 2013 н. р.). Київ : Ніка-Центр, 60 с.
3. Бистрова Ю. (2007) Особливості конфліктної поведінки розумово відсталих підлітків : автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.08. : спеціальна психологія, Київ, 20 с.
4. Блеч Г. (2012) Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма ознайомлення з навколишнім, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ : Київська правда, 96с.
5. Бондар В. (2004) Спеціальна освіта в Україні : погляди в майбутнє Київ : Освіта, 114с.
6. Бондар В. (2005) Партнерство науки і недержавних організацій як умова гуманізації освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі* / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. Київ : Наука, 6, 10 – 24.
7. Боднар В., Синьов В. (eds.) (2011) Дефектологічний словник : навч. посіб. Київ : Леся, 528 с.
8. Вавіна Л. (eds.) (1999) Корекційна спрямованість початкового навчання у спеціальній школі інтенсивної педагогічної корекції: Методичні рекомендації. Київ : ІСДО, 160 с.
9. Гладченко І. (2012) Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з

ігрової діяльності, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ : Київська правда, 112с.

10. Гончарук Н. (2012) Специфіка формування комунікативних навичок у дітей з різними психологічними проблемами. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України* / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець Подільський : Аксіома, 15, 134 – 143.

11. Єськова А. (2006) Психологічні особливості виявлення та подолання гіперактивності у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ, 31, 243–248.

12. Заверико Н. (2010) Соціально-педагогічна корекція : розвиток поняття в історичній перспективі. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*, 2 (13), 60 – 64.

13. Засекіна Л., & Соловей О. (2011) Гіперактивний розлад із дефіцитом уваги : теорія та практика : монографія. Луцьк : Волинський нац. Ун-т ім. Лесі Українки, 228 с.

14. Ілляшенко Т. & Обухівська А. (2003) Як навчати дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Київ : Ніка-Центр, 68 с.

15. Калугін М. (1998) Педагогічні умови соціальної адаптації розумово відсталих школярів засобами фізичної культури. *Дефектологія*. 2. 13 – 22.

16. Колесіна Т. (2002) Психолого-педагогічна діагностика відхилень у поведінці учнів. *Початкова школа*, 12, 19 – 32.

17. Колупаєва А. & Савчук Л. (2011) Діти з особливими потребами та організація їх навчання : наук.-мет. посіб. К. : АТОПОЛ, 2011, 274 с.

18. Коробко С. & Коробко О. (2006) Робота психолога з молодшими школярами : метод. посіб. Київ : Літера ЛТД, 416 с.

19. Крукеницька О. (2007) Характерологічний профіль матерів гіперактивних дітей. *Практична психологія та соціальна робота*, 7, 23-28.

20. Куцінко О. (2009) Синдром гіперактивності в дітей і школа XXI століття. *Директор школи. Шкільний світ. Газета для керівників шкіл.* Київ : Шкільний світ, 32. 3 – 8.
21. Марценковський І. А. & Бікшаєва Я. (2007) Програмно-цільове обслуговування дітей та підлітків з гіперкінетичним розладом. *Здоров'я України*, 5 / 1. 1 – 9.
22. Меленчук О. (2014) Гіперактивні діти в Україні. Їх все більше URL : <http://www.ukrgazeta.com/ua/3036/> (дата звернення: 16 лютого 2022р.)
23. Меленчук О. (2014) Методичні рекомендації щодо складання індивідуальної програми розвитку учня з особливими освітніми потребами. URL:https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=11&cad=rja&uact=8&ved=0CBsQFjAAOAO&url=http%3A%2F%2Fsvlosvita.ucoz.ua%2Fzno%2Fmetod_rekom_do_ipr_2.doc&ei=NtFQVartDor_UKCogfgN&usg=AFQjCNHERaASTDKI81gGVm1c6_r_8OtNig&sig2=YKdngeQhiuWNRawH4DkNGw&bvm=bv.92885102,d.bGg// (дата звернення: 2 лютого 2022р.)
24. Миронова С. (2008) Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 204 с.
25. Миронова С. & Матвеева М. (2005) Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 286 с.
26. Мушкевич М. Особливості діагностичної роботи з дітьми з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги URL : <http://esnuir.eenu.edu.ua/> (дата звернення 24 листопада 2021р.).
27. Обухівська А. (1998) Научуваність як діагностичний показник розумового розвитку дошкільників : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.08 : спеціальна психологія. Київ, 19 с.
28. Обухівська А. (2012) Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі : посіб. Київ : Редакція загальнопедагогічних газет, 126 с.

29. Панок В. (2013) Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби : метод. реком. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 102 с.

30. Петрова В. (2004) Проблема навчання і розвитку розумово відсталих дітей у спеціальній психології. *Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі*. Хрестоматія : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський, 61 – 64.

31. Петрюк І. (2007) Гіперактивність та дефіцит уваги в дитячому віці як фактор шкільної дезадаптації. *«Трансформація особистості в умовах соціально-політичних та економічних змін»* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, вер. 2007). Чернівці : Рута, 529 – 534.

32. Піддубна Н. (2010) Гіперактивність старших дошкільників: причини та психологічна підтримка дітей. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного та соціального супроводу дитини на ранніх етапах соціалізації. Гуманізація навчально-виховного процесу*, 4 (I) 223-230.

33. Прокопів Н. (2011) Програма виховання та навчання розумово відсталих дітей дошкільного віку. Київ : ЛДЛ. 119 с.

34. Прокопів Л. (2013) Комплексний підхід у вихованні і навчанні гіперактивних дошкільників. *Психологія особистості*. 149-156.

35. Романенко О. (2012) Антиципація в структурі психічної діяльності дітей з церебральним паралічем : монографія. Київ : Наука, 328 с.

36. Романенко О. (2010) Формування прогнозу в мовленнєвій діяльності дітей з церебральним паралічем. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 16, 304–309.

37. Романчук О. (2008) Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей: практичне керівництво лікарям, психологам, педагогам. Київ : Джерело, 2008. 325 с.

38. Романчук О. (2008) Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів : Світ, 334 с.
39. Руденко Л. (2013) Основні підходи до психокорекції агресивної поведінки у розумово відсталих дітей. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 23, 379 – 384.
40. Руденко Л. (2013) Особливості агресивної поведінки розумово відсталих дітей : монографія. Київ : Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 323 с.
41. Руденко Л. (2008) Синдром гіперактивності з дефіцитом уваги у дітей: причини і діагностика. *Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів*. 2, 9 – 12.
42. Руденко Л. (2013) Теоретична модель психокорекції порушення поведінки у дітей з розумовою відсталістю. *Актуальні проблеми психології. Том XII. Психологія творчості : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 16, 406-413.
43. Сак Т. (2010) ІНП учня з особливими потребами в інклюзивному класі. *Дефектологія*. 3, 12 – 16.
44. Синьов В. (2004) Особливості виховання соціально-нормативної поведінки учнів допоміжної школи. *Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія : навч. посіб.* Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський, 197 – 203.
45. Синьов В. (2007) Розумова відсталість як педагогічна проблема : навч. посіб. Мін-во освіти і науки України, НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ, 118 с.
46. Синьов В., Матвєєва М. & Хохліна О. (2008) Психологія розумово відсталої дитини: підручник. Київ : Знання, 359 с.

47. Соловей О. (2010) Індивідуальна психокорекція мовленнєвих порушень у дошкільнят із ГРДУ. *Психологічні Перспективи*. Луцьк, 15, 207–218.
48. Стадненко Н. (2006) Методика діагностики відхилень в інтелектуальному розвитку молодших школярів. Кам'янець-Подільський : Зволенко Д. Г. 34 с.+ дод. 45 арк.
49. Стадненко Н. (2002) Нариси з олігофренопсихології : навч. посіб. для спец. «Дефектологія». Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. педагогічний ун-т. 199 с.
50. Суковський Є. (2008) Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей : poradnik для батьків. Львів : Колесо, 144 с.
51. Тохтамиш О. (2005) Дитяча гіперактивність: виникнення, розвиток, методи психосоціальної допомоги. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 14, 154–156.
52. Трикоз С. (2012) Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з сенсорного виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ: Київська правда, 112с.
53. Фаласеніді Т. & Клос Л. (2014) Індивідуальний план навчання дітей з гіперактивним розладом в загальноосвітніх школах США. Л. Клос. *Педагогічна освіта : теорія і практика. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Ів. Огієнка, Інституту педагогіки НАПН України*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національного університету імені Ів. Огієнка, 16, 52–58.
54. Фаласеніді Т. (2013) Інклюзивне навчання дітей з гіперактивним розладом у загальноосвітніх школах США. *Соціальна робота в Україні : теорія і практика : науково-методичний журнал*. Київ. 3–4, 195–202.

55. Фаласеніді Т. (2013) Особливості організації навчальної діяльності молодших школярів із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку педагогіки та психології* : зб. тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14–15 червня 2013 року). Львів : Львівська педагогічна спільнота 38–40.

56. Ферт О. (2012) Гіперактивна дитина в школі. Стратегії корекції поведінки та академічної успішності : метод. рекомендації. Львів, 27 с.

57. Червонна Т. (eds.) (2009) Корекційні заняття психолога з дітьми 4-6 років. Київ : Шк. світ, 128 с.

58. Чеботарьова О. (2012) Комплекс програмно–методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з трудового виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ : Київська правда, 96с.

59. Чумакова А. (2010) До питання соціально-педагогічної корекції молодших школярів із мінімальними порушеннями у сфері психофізіології. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 12, 141-147.

60. Шевцов А. (2013) Сім'я і дитина в умовах інклюзивної освіти : метод. поради батькам щодо сімейного супроводу навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату : метод. посіб. Київ : Слово, 106 с.